

НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ
ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА
У БЕОГРАДУ

Поштоване колеге,

Изабрани на III седници Већа одржаној 14. априла 2016. године у комисију за оцену и одбрану докторске дисертације „*Одисеја* и алегоријска тумачења — одисеја искушења“ докторанда Јоване Б. Шијаковић, подносимо Већу следећи

ИЗВЕШТАЈ

1. Основни подаци о кандидату и дисертацији:

Јована Шијаковић, рођена Нинковић (Бања Лука 24. 12. 1984) студирала је на Одељењу за класичне науке Филозофског факултета Универзитета у Београду. Основне студије завршила је 2009. са просјечном оцјеном 9,61, одбравивши дипломски рад *Прилог изучавању именских сложеница код Еурипида*, оцењен највишом оценом. У фебруару академске 2009/10. уписала је докторске студије на истом Одељењу и на њима положила све предвиђене испите са највишим просеком. Усавршавала се 2012. два месеца на *Scuola Normale Superiore di Pisa* и десет месеци 2012–2013. на *Ruprecht-Karls-Universität Heidelberg, Seminar für Klassische Philologie*, као стипендиста DAAD. Од 2010. била је ангажована у настави на Одељењу за класичне науке; у звање истраживач-сарадник изабрана је 22. новембра 2011. и поново 6. новембра 2014. У пројектном циклусу Министарства науке била је 2011. до 2016. укључена на пројекат „Хришћанска култура на Балкану у средњем веку: Византијско царство, Срби и Бугари од IX до XV века“, чији је носилац Филозофски факултет у Београду.

Објавила је досад пет радова у научним часописима и учествовала је на четири међународна научна скупа у организацији Друштва за античке студије Србије (2010, 2011, 2012, 2013). Концепцију свога рада на докторској тези и његове прве резултате представила је на позив професора Оливера Хелмана пред истраживачима грецистичког крила Семинара за класичну филологију у Хајделбергу 17. јуна 2013. године

Докторска дисертација Јоване Шијаковић броји 350 страна компјутерског текста са средњим проредом (преко 600.000 знакова са размацима) а чине је следеће главне целине: *Увод* (I), *Традиција алегоријског тумачења Хомера* (II), *Искушења одисеје у алегоријским тумачењима до XII вијека* (III) и *Закључно разматрање* (IV). На крају је дат списак коришћених извора и литературе (V).

2. Предмет и циљ дисертације:

Предмет дисертације су алегоријска тумачења *Одисеје* од самих почетака филозофије и филологије код старих Грка до њихових изданака у Византији. Оригиналност истраживања састоји се пре свега у томе што у модерној науци, упркос њеном интензивном и многостраном бављењу овим делом, тај аспект његове рецепције није досад привукао пажњу истраживача као проблем за себе, већ је био сагледаван у другим, ужим или ширим контекстима, обично са фокусом на појединим школама мишљења које су практиковале алегорезу или на појединим њиховим представницима. Ставивши себи у задатак да попуни ту празнину која се осећа у укупној класичној филологији, ова теза у томе је успела.

3. Основне хипотезе од којих се полазило у истраживању:

Полазна тачка истраживања била је процена да треба:

— приступити феномену раног развоја алегорезе, првенствено хомерске, уз уважавање свих његових аспеката, односно његовог теолошког, философског и социјалног оквира;

— установити подлогу на којој су поникла алегоријска читања *Одисеје* и њихове потоње утицај путем херменеутичке и термилошке анализе;

— сагледати алегорезу *Одисеје* у односу према другим интерпретативним читањима овог дела;

— испитати да ли је, и ако јесте, и у којој је мери и код којих интерпретатора алегореза *Одисеје* утемељена у религијском доживљају;

— размотрити на који начин се концепт античког образовања (*paideia*) одразио на тумачење *Одисеје*;

— анализирати хришћанску рецепцију *Одисеје* у светлу релевантних егзегетских расправа, посебно њеног односа према паганској алегорези Хомера и алегоријским тумачењима Старог завета;

— одмерити утицај појединих алегоријских тумачења на потоња читања *Одисеје*.

Истраживање је доследно спроведено и показало се оправданим у свим својим појединим сегментима као и у целини.

4. Кратак опис садржаја дисертације:

I. У *Уводу* (стр. 1–9) најпре бивају назначени полазиште, предмет и циљ истраживања, затим је дат преглед раније дискусије, изложени су методолошки принципи и извори и предочена структура рада.

II. Први од два средишња сегмента рада оцртава општи оквир традиције алегоријског тумачења Хомера (стр. 10–196). То се чини у три корака. У првом се дају неопходна појмовна разјашњења која се тичу алегорезе и са њом везаних интерпретационих поступака из домена филологије (етимологија), реторике и филозофије (еухемеризам, палефатизам). Други подраздео је историјски преглед посвећен појединим ауторима и филозофским школама који су се на овај или онај начин позабавили проблемима хомерске алегорезе. Хронолошким следом то су Ферекид, Теаген, Питагора, Метродор, софисти, Антистен, Диоген, тзв. Дервенски егзегета, Платон, Аристотел, Палефат, стоици, Кратес, Корнут, Филон, Плутарх (и Псеудо-Плутарх), Хераклит коментатор Хомера, Хераклит парадоксограф, гностици, новопитагорејци, новоплатоничари, ранохришћански и византијски аутори. Овај део рада завршава се запажањима о историјату и значењу неколико кључних термина: *ainigma*, *hupoia*, *allegoria*, *symbolon*.

III. У трећем делу (стр. 197–308) фокус се постепено сужава, најпре на један од два хомерска епа — *Одисеју* и алегоретске мотиве у њеним тумачењима а онда даље на онај сегмент овога спева који се показао у највећој мери инспиративним за алегорезу па је стога изабран за предмет основног разматрања и истраживања. То су *Одисејева лутања*, или *искушења одисеје*, како су овде означена, при чему употреба исте речи у наслову и са великим почетним словом, у својству назива књижевног дела, и са малим, у апелативној функцији, на најбољи начин одражава оно што се модерном терминологијом, означава као

„иконичност Одисеје“, заснована, пре свега, управо на средишњем, ретроспективном делу њене сложене структуре званом *apologoi* (певања IX–XII), који се састоји у низању морепловних и пустоловних епизода. То су, хронолошким редоследом, епизоде са Лотофазима, са Киклопом, са Кирком, са Сиренама, са Скилом, са Харибдом, са Хелијевим говедима и са Калипсом. Оне су обрађене у осам засебних поглавља, која су симетрично структурирана. На почетку сваког бива кратко препричана дата епизода, а затим се износе и коментаришу њена тумачења код античких и византијских аутора и онда, под насловом „Алегоријска семантика“, изводи закључак заснован на поређењу тих тумачења међу собом као и са модерним интерпретацијама. Свако поглавље завршава се пописом кључних речи и изводима из коментара у грчком оригиналу. У обзир се узима свеукупност до нас доспелих античких тумачења датих места, али у првом плану стоје четири аутора која пружају највише грађе за тему овог рада, по два античка и византијска: Хераклит, иначе непознати аутор списа *Homerika problemata*, који се датира I или II веком хришћанске ере, новоплатоничар Порфирије, који је живео у III веку, Јован Цецес, цариградски ерудита из XII века, и његов савременик, солунски архиепископ Евстатије. Њихови приступи подробно се анализирају, најпре уопштено, а затим у примени на сваку конкретну епизоду, и међусобно контрастирају. Хераклитов приступ се у основи показује као филозофска алегореза, пре еклетичка, него ли стоичка како су је раније просуђивали. Порфиријева интерпретација, изнесена у спису „О пећини нимфâ у Одисеји“, очекивано је обојена неоплатонистичким схватањима, Цецес у својим стихованим *Алегоријама* „Одисеје“ демонстрира себи својствен интелектуални егзибиционизам, доследно примењујући еухемеристичко-палефатовски интерпретациони образац, по правилу разоткривајући испод поетичног и фантастичног у Одисеји баналну стварност, коју је Хомер само лепо „упаковао“. Трезвенији и одмеренији је Евстатијев приступ, који полази од поставке да Хомерова уметност није ту само да забави већ и да поучи; учени архиепископ узима у обзир мишљења свих својих претходника, од којих се многа да није њега не би сачувала, али је његов коментар уз Хомера више од пуке компилације, јер у њему испољава критички став, на пример, разликујући митове које је Хомер преузео из раније традиције од оних које је Песник, по Евстатијевом мишљењу, сам измислио. Као илустрацију, навешћемо различите интерпретације епизоде са Кирком. Хераклит Кирку сматра оличењем телесних задовољстава, којима су Одисејеви другови подлегли а сам Одисеј одолео захваљујући својој разборитости, оличеној у биљци *моли* коју је добио од Хермеса. Порфирије претварање Одисејевих другова у свиње тумачи у духу учења о сеоби душа, а Цецес одузима Кирки ореол чаробнице и проглашава је за промискуитетну владарку малољудног острва, којој Одисеј не само да није одолео, већ је са њом ступио у љубавни однос, што га чини још већом свињом од остатка његове дружине. Евстатије епизоду тумачи у духу сличном интерпретацији даној код Хераклита, али са неким јачим акцентима: Одисеј је јунак-филозоф који се супротставља Кирки као оличењу угађања телесним потребама, моли симболизује образовање (паидеију), а његова афера са Кирком само је доказ да је он захваљујући своме разуму био у стању да се њоме послужи а да не постане њен слуга.

IV. Закључно разматрање (стр. 309–316) извучи оно најбитније из закључака изведених на крају појединих потпоглавља. Крећући се домену који би се данас могао назвати у ширем смислу научним а обухвата филозофију, теологију, космологију, историју, психологију, антропологију, лингвистику и књижевну теорију, стара алегореза је, по суду аутора, ипак као своју „прву бригу“ имала божанско, премда питање у којој мери је у томе имало удела религијско искуство остаје отворено. Истиче се важно запажање да су тек у позноантичко доба пагански Грци, под утицајем конкурентних

религија — јудаизма и хришћанства, хомерским спевовима, који су били темељ њихове културе, почело приступати не више само као уметничким делима и својеврсној енциклопедији знања, него и као некој врсти „светог писма“ које садржи одговоре на суштинска питања о божанском и људском, заодевена у рухо алегорије. Хришћански егзегети Хомера нису, разуме се, могли ићи тако далеко, али и за њих Одисеја остаје својеврсна синтеза хеленске учености.

V. Теза се завршава списком секундарне литературе, који броји 287 библиографских јединица на енглеском, немачком, француском, италијанском, латинском, холандском, новогрчком, српском и руском језику (стр. 317–330).

5. Остварени резултати и научни допринос дисертације:

Кандидаткиња је обавила продубљено истраживање чији је научни допринос несумњив. Оно исписује важно поглавље у историји хомерске егзегезе, а у ширем смислу и европске културне историје. Између осталог, добро се сагледава у којој су мери интерпретативни модели које у приступу архаичним текстовима попут хомерских епова примењује савремена наука били антиципирани већ у античко доба.

6. Закључак:

Закључак ове комисије гласи да резултат који је пред нама представља успешно извршење свих задатака постављених у одобреној пријави тезе. Кандидаткињин рад био је у највећој мери самосталан, а њен приступ темељан, оригиналан и иновативан. Кандидаткиња је у обради своје теме показала широко познавање извора и секундарне литературе, ваљано изграђен методолошки приступ, смисао за препознавање научних проблема и њихово решавање. Тиме су се стекли сви услови да јој се одобри јавна одбрана њене докторске дисертације.

у Београду, 19. априла 2016.

др Војислав Јелић
редовни професор (ментор)

др Александар Лома,
редовни професор

др Гордан Маричић,
ванредни професор

др Сандра Шћепановић,
доцент